

Лихі люди
Панас Мирний

ШЕДЕВРИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ #1

«Лихі люди» Панаса Мирного – повість, присвячена темі боротьби кращих верств населення за інтереси народу***. Для твору характерна контрастність образів: чесні інтелігенти Петро Телепень і Тимофій Жук протиставляються підступним і лицемірним Шестірному і Григорію Попенку. Перу автора належать й інші прозові твори, зокрема, роман «Хіба ревуть воли, як ясла повні», повісті «Голодна воля», «Лихо давне й сьогочасне» тощо.

Панас Мирний

ЛИХІ ЛЮДИ

І день іде, і ніч іде.

І, голову схопивши в руки,

Дивуешся: чому не йде

Апостол правди і науки?

Г. Шевченко

Після похмурої темної ночі, в котру не переставав хлюскати лапастий дощ, розливаючи великі річки-озера по землі, починало світати. Край неба жевріло рожевим огнем; горіло і миготіло ясным полум'ям. Серед того зарева стовпом стояла кривава попруга і переписувала його надвое. Повітря ні ворухнеться: стоїть і мліє; усюди тихо, німо, – здається, немов світ, затаївши в собі дух, дожида чогось... А ось пройшла хвилина... друга... З-за землі, па кривавій попрузі неба скочила невеличка іскорка; довга проміняста стяга простяглася від неї над землею; далі викотивсь серп огненного кільця і – пучок світу поливсь, розливаючись по горах, лісах, по високих будівлях. Далі все більше та більше впливав з-за землі широкий серп, мов хто невідомий підсував з того боку гаряче іскристе коло. Ось і все воно вплигло – чисте та ясне, граючи своїм світом. Застрибали його промінясті голки по землі; заграли ясні іскорки по росі; розстилались-лягали різні кольори по воді. Світ зрадив, празникуючи своє величне свято... Сине, глибоке небо розгортало своє безкрає поле, немов казало: котись по мегії куди хоч і як хоч, я буду розстилатись, розрівнюватись перед тобою, щоб не було тобі ні впину, ні перегородні. І справді, на йому не було ні плямочки, ні смужечки: – чисте, високе, глибоке!.. На другому кінці стояв тільки місяць, – блідий, похмурий; мов старий лисий злодюга, він тупцювавсь на одному місці, боязко блимаючи своїми темними плямами на сонячне ясне обличчя і дедалі все бліднів та зникав, мов розтавав від гарячого лизання довгих промінястих язиків... Вітер, скотившись з гір у долини, ховався по темних ярах і щось глухо бубонів високим скелям та глибоким ровам... І – здавалось – вони дослухались до того таємного гомону: скелі грізно висовували свої гострі голови, а рови густіше засновували в сизий туман свої пориті боки та чорне слизьке дно... Повітря було чисте, прозоре. По йому знай то сюди, то туди літали іскорки сонячного світу: то закручуючись у круги, то

вистрибуючи одна поверх одної, як сніг у завірюху... А земля? Земля, як хороша молода дівчина, сором'язливо спускала з свого тіла димчату сорочку ночі і відкривала своє пишне лоно. Сонце обливало його рожевим світлом; цілувало тисячами своїх гарячих іскорок; гріло-пестило теплом свого проміння... Прокинулось усе. Обізвалась трава голосами тисячі своїх жильців: коників, метеликів, жуків; окликнулись луки сотнями перепелів; луги, струшуючи срібну росу, розлягалися співами своїх соловейків, голосним кукуванням сивих зозул, журливим туркотанням горлиць, – тоді як в повітрі бриніла дзвінка жайворонкова пісня... Крикнув бугай у болоті – і замовк; сумно роздався його голосний поклик на всю околицю – і затих. Заревли корови по дворах; закричали гуси на плавах; протягли своє «ку-ку-рі-ку!» горлаті півні... Усе рушилось. Прокинулись і люди; протираючи очі, заговорили... Пішов їх глухий гомін від краю землі і до краю, з одного боку на другий, стрінувся з світовим клекотом – і все злилося в одну пісню життя. Все зраділо, стріваючи день; і день зрадів, розцвітаючи, ясний теплий, погожий.

І місто П. зраділо ясному світові: усе кругом заворушилося. З дальніх кінців його вулицями потяглися вози, риплячи своїми ярмами. На возах була всяка всячина, що тільки родила і носила на собі сира земля: тут було, великою працею добуто, зерно, годовані свині, кури, качки, гуси; тут була овоч огородня, садова й польова. Все це везлося па базар – кому нужно, збути; що потрібно – купити. Коло возів, нарівні з волами, пленталися похмурі хазяїни того добра, – в одних сорочках, босі, з підсуканими по коліна штанами. Ноги у їх були чорні, в калу, як і ноги їх скотини. На декотрих возах сиділи або, обпершись, лежали їх жінки, дочки, – перші в свитках, другі – в керсетках, або й так, у вишиваних сорочках, з червоною стрічкою у косах. Ще далеко до базару стрівали їх в каліних улицях швидкі, заялозані перекупки, довгополі, бородаті жиди. І ті, і другі питались, що везеться; ставали, торгувались, лаялися. Від крику та гуку, що піднімався по вулицях, прокидалися жильці. Там, у однім вікні, грюкнув прогонич – і розчинилася віконниця: у вікні показалася чоловіча постать у розхристаній сорочці, заспана, з задутими очима, виткнулась, глянула – і сховалася. Коло другого дому лазила по драбинці дівчина, відкривала віконниці; коло третього те саме робив чоловік. По вулицях, попід хатами, втоптаними стежками потяглися пани, панії з горничними, кухарями й куховарками, котрі несли позаду їх корзини, кошики; а там і сама яка господиня, міщанка або козачка. поспішала з саковками, щоб набити їх зарані всякою овочю, яку навезли на базар: бо треба скупитись, зарані витопити ще й обід чоловікові однести у поле. На базарі стояв крик, лемент. Там везли те, там друге; той біг до того воза, той до другого. Люди, як хвилі, носилися, мчались, торгувались, кричали. їх крик зливався в один довгий гук, котрий почався з світом, а кінчиться хіба пізньої ночі. Тепер його саме прорвало... Усе місто клекотіло одним клекотом, гуком, що зливався з тисячі голосів, з різних мов в один голос, в один гомін... А над розбурканим містом високо піднімалося веселе сонечко і радісно обдавало усіх своїм теплим світлом. Усе йому раділо; усе його з гомоном стрівало, радіючи. Не тільки люди – хати, будинки... і ті ясно виходили з-за тіні і усміхалися своїми білими стінами.

Одна тільки тюрма не раділа тому ранкові.

Небілена спочатку, почорніла від негоди, висока, у три яруси, з чорними, заплутаними в залізні штаби вікнами, обведена високою кам'яною стіною, наче мара яка, стояла вона над горою і понуро дивилася у крутий яр. Про неї байдуже, що небо було ясне, що сонце світить любо, що люди гомонять так дуже... Німа і мовчазна, від неба вона крилася чорною залізною покрівлею, з червоними від іржі, мов вирвані зуби, верхами; від світу куталась в свій бурий цвіт та померки вузького двору, – не видно було, щоб і сонце на неї світило; від гомону затулялася високою огорожею, – товстою кам'яною стіною. Все кругом неї було тихе, мертве. Людей не

видко. Один тільки часовий ходив коло залізної брами і з нудьги лічив свої ступні. А з другого боку чорнів яр, з яру піднімався сизий душний туман... Зокола ніщо не нагадувало, щоб там жили люди. І справді, там не жили люди, – там мучилися та скніли тисячі злодіїв, душогубів, – там кам'янів, омліваючи серцем, жаль, – тисячами замирали почуття, – тисячі розумів німіли, мішалися... Темне, як і сама будівля, зло царювало у тій страшній схованці... Туди попав і Петро Федорович Телепень.

Ще вчора, під ту негоду, що з вечірніми номерками насунула на землю і полила лапастий дощ, він сидів у своїй невеличкій квартирі, на кінці міста, і писав. По зблідлому сухому обличчю, котре не казало про розкоші та достачі, пробігали похмурі смуги; по високому й чистому лобу видно було, що там засіла невесела думка; блискучі очі говорили, що вже не одну ніч не давала вона йому спати, а скрипуче перо казало, з якою болістю виливалась вона на білім папері... Свічка нагоріла; велика жухелиця на гноті задержувала світ, нерівними хвилями то піднімався він угору і освічував хату, то згасав, тремтячи синьою горошиною на кінці гнота. Не потураючи на те, Телепень сидів – і писав. Дощ хлюскав у віконницю; вітер жалібно вив у димарі і свистав у невеличку щілину в вікні. Пройшла година... друга... третя... Петро Федорович сидів, зігнувшись над столом, і тільки рука його ще швидше бігала по папері, буцім поспішала передати, що носила в собі велика, кустрата голова. Ось і північ, прокричали півні. Він сидів – і писав. Спина заболіла, рука утомилася. Положивши перо, одкинувшись на спинку стільця і схрестивши на грудях руки, він став перепочивати. По всьому видно було – велика утома обняла його. Він сидів і якось чудно уставився очима на одну плямочку у вікні: видно було, що він збирався з думками. Коли це зразу щось загуло коло двору і стихло. Поза спиною у Петра Федоровича пробіг мороз. Він струснувся і став дослухатись... Віконниця од-хилилася, щось за очі показалися з-за шибки.

– Хто там? – обізвав Петро Федорович. За вікном почувся гомін.

– Одчиніть, – донеслося знадвору.

Петро Федорович вийшов, одсунув. Ціла згряя людей увалила в сіні, боязкаючи шаблями, цокаючи шпорами... Сумно той брязкіт і цокання обізвались у його серці... Він догадався...

Годину... другу швидко шукали, перекидали, порались чужі люди у його добрі... Він дивився стомленими очима, як ув'язували його папери. Нічого не кинули: усе взяли – і його повезли з собою...

Другого ранку зачинені віконниці у його квартирі давали ознаку на всю улицу, що їх житець перебрався кудись інде, – бо з світом сонця вони завжди одчинялися... Глуха чутка ходила по базару, що спіймано великого ворога темних людей, котрий виробляв фальшиві гроші.

Темної ночі переведено його в темний pokій. Аж на третьому ярусі тієї страшною схованки, що широким коридором перенизувалась на дві половини, по обидва боки пороблені були невеличкі комірочки. В одну з них упустили Петра Федоровича. Коли відчинилися двері, то звідти сирий холод і густі померки війнули на освічений коридор. Як у підземну нору, уступив він у свою нову квартиру. Принесли світло і поставили на невеличкому столику, в одному кутку хати; у другому, коло стіни, примостилася залізна кровать, з матрацем. Тільки й добра було на новому господарстві. Коли зачинилися двері – увесь світ зачинився від його. Серце його мов хто у жмені здавив; поза спиною сипнуло морозом; у душі війнуло холодом... Блідий, він ще дужче поблід і опустив на груди свою важку голову. То не чоловік стояв, то сама мука понурилася серед хати! Світ від лоевої свічки падав на його й обдавав сизосірим кольором. Легка тінь непримітно упала на долівку, досягаючи головою стіни. Стіни були сірі. На одній з них, мов страшна

причуда, колихалася закустрана тінь його голови. Прошло п'ять хвилин, поки він підняв її і померклим поглядом обвів хату. У стіні, насупроти дверей, аж коло самої стелі чорніло, мов рот якого звіря, вікно, виставивши замість зубів іржаві штаби заліза, у дверях теж була шибка, замазана, заяложена; з неї лився мутний жовтий світ.

Обдивившись хату, Петро Федорович підійшов до столика, дмухнув на світло... Ніч, темна, непрозора ніч разом устала кругом його. У тій непроглядній темноті почулося тихе ступання, рип кроваті. То Петро Федорович зібрався лягати. Ось і ліг. Укриваючись, черкнувся рукою стіни... щось слизьке та холодне вразило її. Він спрожогом порвав руку, накриваючи другою, щоб одігріти. Далі повернувся на спину, зложив на грудях руки, як складають помершому. Очі його були відкриті, – тільки він не бачив нічого кругом себе... Не його слабим очам продивитися ту густу темноту, яка зразу обняла хату!.. Хвилину-другу прикро удивлявся він – і перед його очима заходили різні кружала: то червоні з жовтим, то огненно-зелені, то білуваті, попротикані чорними дірочками... Ще пройшла хвилина, ще... Темнота порідшала, серед неї виразно виставилась жовта пляма: то світило віконечко з коридору. Він уп'ялив у його свої очі... Щось темнувате і легке, як тінь, заходило по йому, забігало; то гострим рогом урізувалося в жовте поле, то кривульками переписувало його... Покрутиться хвилину-другу, похитається – похитається і пропаде. І знову одна жовта пляма видніється; і знову збоку висувається ріг, бігають кривульки... Сумно, нудно. Щось важке упало, стукнуло – роздалася луна навкруги... Щось позіхнуло; почувся гомін... якесь глухе буботання, а слів не розбереш. Петро Федорович закрив очі; пляма не сходила. Він повернувся на бік і пляма перейшла за його поворотом. «Що се?» – подумав він... Разом вплигло ще три-чотири плями; крутяться кругом жовтої... Він попустив її – одна жовта зосталася. «Хіба мої очі розкриті, що я її бачу?» – подумав він, наставляючи руку над закритими очима. Руки не було видно, а пляма все-таки стояла. «Це я вдивився у те трекляте вікно, і мана від його морочить мене». Він ліг боком і лежав тихо, доходяючи, поки мана зникне.

Мана не сходила; пляма ще мов побільшала, поширшала – роздалася навкруги. Він розкрив очі. Тіні прошлого, давнього захиталися на їй... Серце у його стало, дух замер.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию (<http://www.litres.ru/panas-mirniy-8596286/lih-ludi/?lfrom=362673004>) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.